

Politika Notu 09-04 Temmuz 2009

Türkiye ekonomisi 2009 yılının ilk çeyreğinde tarihi düzeyde küçüldü

Ümit İzmen¹

2009'un ilk çeyreğinde %13,8 ile rekor düzeyde küçülen GSYH aynı zamanda Türkiye'nin teknik olarak resesyona girdiğini gösteriyor. Beklentilerin çok üstünde olan bu küçülme, 2001 yılında yaşanan %9,8'lik daralmayı aşıyor. Ancak, daralmanın bu denli şiddetli olması, sorunun tek başına küresel krize bağlanamayacağını gösteriyor. Türkiye ekonomisinin, küresel kriz öncesinde girmiş olduğu yavaşlama eğilimi, dış talep ve dış finansman olanaklarının süratle azalması nedeniyle hızlanmış, krizin yönetiminde ortaya çıkan politika hataları nedeniyle, etki daha da ağırlaşmıştır.

Ekonominin bu hızla küçülmesi tek başına küresel krize bağlanamaz.

Ekonominin bu hızla küçülmesi, tek başına küresel krize de bağlamak doğru değildir. Ekonomideki büyüme hızı 2006'nın ikinci yarısından itibaren

yavaşlama işaretleri vermekteydi. Ekonomideki büyüme hızı, mevsimsel etkilerden arındırarak bir önceki çeyreğe göre incelendiğinde, 2002'nin ilk çeyreğinde başlayan kesintisiz büyüme sürecinin 2006 başına kadar devam ettiği görülmektedir. Bu tarihten itibaren, çeyreklik olarak daralmalar görülmeye başlanmıştır.

Özel sektöre dayalı büyüme sürecinin yavaşlamasında ekonomideki reform ivmesinin düşmüş olması rol oynamıştır. Bu tarihten itibaren görülen siyasi ve ekonomik çalkantılar, geleceğe ilişkin ciddi bir belirsizlik yaratarak, ekonomideki öngörü ufğunun kılmasına yol açmış ve tüketim ve yatırım harcamaları yavaşlamıştır.

Sürece daha yakından bakıldığında, ekonominin itici gücünü oluşturan özel sektörün tüketim ve yatırım talebinin eski canlılığını koruyamadığı görülmektedir. GSMH'nin %70'ini oluşturan hanehalkı tüketim harcamaları, yüksek büyüme döneminde yıllık %8'in üstünde bir hızla arttıktan sonra, 2006'nın ikinci yarısında artış hızı %2'nin altına gerilemiştir. Benzeri bir eğilim, özel sektör yatırımları için de geçerlidir. 2002-2006 döneminde ortalama %22,5 olan özel sektör yatırım harcamalarındaki artış hızı, 2007 yılında %5,3'e gerilemiş, 2008 yılında ise %7,3 azalmıştır. Özel sektör talebinin hızla yavaşladığı dönemlerde, kamu sektörünün tüketim ve yatırım harcamalarının hızlandırılması yoluyla büyümedeki düşüşün yavaşlatılması amaçlanmıştır. 2002-2006 döneminde yılda ortalama ancak %0,4 artan kamu yatırım harcamalarının, 2007 yılında %6,3 ve 2008 yılında da %13,1 arttırılmış olmasına karşılık, GSMH içindeki payının ancak %4'ler düzeyinde olması, büyüme hızının düşmesini engelleyememiştir.

Küresel kriz, ekonomide var olan yavaşlama eğilimi ile birleşince, Türkiye, küresel krizin en şiddetli daralmalardan birinin yaşanmasına neden olduğu ülke olmuştur. Küresel krizin etkilerinin tüm

¹ Dr. Ümit İzmen, Baş Ekonomist, TÜSİAD, uizmen@tusiad.org

dünyada hissedildiği 2008'in üçüncü çeyreğinden itibaren Türkiye ekonomisinin yavaşlama süreci derinleşmiştir.

Krizin etkilerinin iyi yönetilememesi, Türkiye'nin daha hafif biçimde atlatmasının mümkün olduğu bu krizin etkilerinin çok ağır yaşanmasına yol açmıştır. Letonya ve Estonya dışında en hızlı daralan üçüncü ülke Türkiye'dir. Sürecin en başından itibaren, krizin derinliği, uzunluğu, mücadele yöntemleri ve krizden çıkış stratejileri hakkında güven uyandıran bir yol haritasının ortaya konulamamıştır. Küçülmenin yaşanmasının kaçınılmaz olduğu görülmekle birlikte toplumun tümünü kapsayacak bir kriz yönetim planı uygulamaya konulamamış olması, krizle mücadelenin toplumsal değil, bireysel yapılması sonucunu doğurarak daralmanın şiddetinin artırıcı bir faktör olmuştur.

Zaten yavaşlamış bulunan özel sektör tüketim ve yatırım harcamaları küresel krizle birlikte çöktü.

Küresel krizle birlikte, geleceğe ilişkin belirsizliğin muazzam seviyelere yükselmiş olması, ekonomide karar alma süreçlerini tıkamış ve tüketim ve yatırım harcamalarının bıçakla kesilmesine yol açmıştır. Kamu harcamalarının ve yatırımlarının hızla artıyor olması, hane halkı tüketimindeki ve özel sektör yatırımlarındaki şiddetli daralmayı telafi etmekten çok uzak kalmıştır. Kamu yatırımları ve harcamalarını dışarıda tutarsak, Türkiye ekonomisi 2008 yılının son çeyreğinde %8,9 ve 2009 yılının ilk çeyreğinde %16,9 oranında küçülmüştür. Aynı dönemlerde kamunun yatırım ve harcamalarının %8,7 ve %10 oranında artmasıyla toplam GSYH küçülmesini sırasıyla 2,7 ve 3,1 puan azaltmıştır. Yatırımlarda yaşanan küçülmenin yanı sıra, stoklardaki erime de GSYH'yi olumsuz etkilemiştir. %13,8'lik küçülmenin yaklaşık yarısı, stok

erimesinden kaynaklanmıştır. Üretimdeki gerileme, talepteki gerilemeden daha hızlı olmuş, imalat sanayi üretimi % 18,5 daralırken özel tüketim % 9,2 azalmış, üretimin karşılayamadığı talep stoklardan satışlarla karşılanmış ve stoklar azalmıştır.

İktisadi faaliyet kollarına göre baktığımızda ise imalat sanayi %18,5, ticaret %25,4 ve ulaştırma ve haberleşme %17,4 oranında azalmıştır. %13,8'lik genel küçülmenin %80'i bu üç kalem tarafından sağlanmıştır. Genel daralma eğilimine rağmen, mali sektör 2009 yılının ilk çeyreğinde %10,9 oranında büyümüştür. Bu büyüme aynı zamanda mali krizin başladığından günümüze mali sektörün en büyük büyümesi olmuştur.

Mevsimsellikten arındırılmış GSYH verileri göre ise, krizin en kötü dönemi 2008 yılının son çeyreğine denk gelmektedir. 2009 yılının ilk çeyreğinde mevsimsellikten arındırılmış GSYH bir önceki çeyreğe göre %3,9 küçülmüşken, geride bıraktığımız senenin son çeyreğinde bu daralma %4,6 düzeyinde gerçekleşmiştir. Böylece, çeyreklik büyüme negatif olsa da artık küçülmenin hızının yavaşladığını söylemek mümkün.

Yıllık olarak küçülmenin bundan sonraki çeyreklerde devam edeceği beklenmektedir. Fakat alınan önlemlere birlikte Nisan-Haziran ayında aşağı yönlü daralma azalmıştır ve stoklar ciddi düzeyde eritilmiştir. Böylece, üretim ve ticaret sektörlerindeki daralma hızının azalması ve stokların da ilk çeyrekteki gibi bir olumsuz etki yapmaması beklenmektedir.

Sanayi üretiminin daralma hızındaki azalma, kapasite kullanım oranlarındaki hafif iyileşme, reel kesim ve tüketici güven anketlerindeki kuvvetli toparlanma, tüketim harcamalarındaki hızlı yükselme, yaz aylarından itibaren ekonomide yavaş ve zayıf da olsa toparlanma sürecinin başlayacağını göstermektedir. Yılın ikinci çeyreğinden itibaren daralmanın şiddetinin azalacağını 2009 yılı 4.

çeyreğinde ekonominin yeniden büyümeye geçeceğini tahmin etmekteyiz.

Artan kamu açıkları gelecek dönemler için büyüme önünde yeni bir sorun yaratmaktadır.

Büyüme rakamları, kriz karşısında izlenen ekonomi politikalarının etkinliklerini değerlendirmek için önemli ipuçları ortaya koymuştur. Kamunun iyi bir kriz yönetim stratejisi ortaya koyamamış olması sonucu ortaya çıkan belirsizliğin yol açtığı gelir kaybı, kamu harcamalarının artırılması ve vergi oranlarının düşürülmesi gibi ekonomiyi canlandırıcı tedbirlerle telafi edilememiştir. Kaldı ki artan kamu açıkları, gelecek dönemler için büyüme önünde yeni bir sorun yaratmaktadır. 2002-2006 döneminde elde edilen yüksek performansta kamu mali disiplininin sağlanmasının önemi göz ardı edilmemelidir. Bütçe açıklarının ve kamu borç oranındaki bozulma eğiliminin nasıl geri döndürüleceğinin inandırıcı bir biçimde ortaya konulamaması, maliye politikasının sürdürülebilirliği konusundaki endişeleri artırmaktadır. Bu endişelerin faiz oranlarında yeni bir yükselme sürecini tetiklemesi, Türkiye ekonomisinin krizden çıkış sürecine ilişkin olumlu beklentilere zarar verecektir.

Büyüme hızının artabilmesi için belirsizlikler ortadan kaldırılarak güven ortamı tesis edilmelidir.

Sonuç olarak, büyüme rakamları, ekonomi politikalarının güvenilir olmasının önemini bir kez daha teyit etmiştir. Rekor düzeydeki küçülme rakamlarından çıkartılacak ders açıktır: izlenmekte

olan ekonomi politikalarına güven duyulması ve geleceğin öngörülebilir olması, ekonomik performansın vazgeçilmez bir koşuludur. Bu gerekli koşulun sağlanamadığı durumda, güvensizlik ve belirsizliğin neden olduğu üretim kaybının verilecek teşvikler ile telafisi mümkün değildir.

1929 Büyük Bunalımından sonra dünyanın karşı karşıya kaldığı bu en büyük ekonomik krizin içerdiği çok sayıda risk ve belirsizlik karşısında adeta bir korunma kalkanı işlevi görebilecek olan IMF anlaşması yapılmamıştır. Üstelik kriz karşısında doğru hedeflenmiş, kapsamlı ve net bir politika uygulanmamış olması, alınan önlemlerin bölük pörçük ve dağınık olması, ekonominin karşı karşıya olduğu risklere ilişkin belirsizlikleri önemli ölçüde artırmıştır. İyi bir tasarıma sahip olduğu takdirde belirsizliği azaltabilecek olan Orta Vadeli Mali Çerçeve'nin ve Orta Vadeli Program'ın da Mayıs'tan itibaren beklenmesine rağmen hala açıklanmamış olması, ekonomiyi çok önemli bir araçtan daha mahrum bırakmaktadır. 2009'un ilk çeyreğinde düşük gerçekleşmiş olan büyüme hızının önümüzdeki çeyreklerde artabilmesi için, geleceğe ilişkin belirsizliklerin ortadan kaldırılarak güven ortamının tesis edilmesine olanak tanıyacak adımların bir an önce atılması elzemdir.